

ANWB Bomengids

meer dan 600
soorten bomen
en struiken

Joachim Mayer
Heinz-Werner Schwegler

ANWB Bomengids

meer dan 600
soorten bomen
en struiken

Joachim Mayer
Heinz-Werner Schwegler

KOSM • S

Inhoud

Voorwoord	6
Tips voor het determineren	7
Systematische ordening van de Midden-Europese families van wilde, landschaps- en tuimbomen	8
Soort en variëteit (cultivar)	10
Determinatiesleutel: onderverdeling van de kleurcodes	11
Beschrijvingen van bomen en struiken	14
 Loofbomen: bladeren tegenoverstaand of in kransen	14
enkelvoudig, gaaf	14
enkelvoudig, gekarteld, getand of gezaagd	34
enkelvoudig, gelobd	50
samengesteld	56
 Loofbomen: bladeren verspreid of in bundels	64
enkelvoudig, gaaf	64
enkelvoudig, gekarteld, getand of gezaagd	102
enkelvoudig, gelobd	162
samengesteld	178
 Loofbomen: bijzondere groeivormen	208
Klimmende en kruipende struiken	208
Epifyten en bromelia's	224
 Loofbomen: bladeren naald- of schubvormig	226
 Naaldbomen	234
Determineren aan de hand van de winterknoppen	264
Sleutel voor bloeiende bladloze struiken	274
Zaden en vruchten herkennen	278
Schors als determinatiehulpmiddel	296
Groeivormen van algemene loof- en naaldbomen	302
Registers	306
Fotoverantwoording	315
Literatuur	317
Giftige bomen en struiken	320, achterflap

Voorwoord

'Welke boom is dat?' Deze vraag kan zich voordoen tijdens elke wandeling, tijdens vakantiereisjes of zelfs als je in de tuin van de buren kijkt. Deze gids helpt bij het vinden van het juiste antwoord – niet alleen voor bomen, maar ook voor heesters, van grote struiken tot dwergheesters.

Gepresenteerd worden alle belangrijke soorten die van nature in Midden-Europa groeien. Daarnaast is er een enorme overvloed aan sier- en nuttige bomen, die door mensen zijn aangeplant en meestal 'geïmporteerd' werden. Sommige van onze vertrouwde fruitbomen zijn bijvoorbeeld oorspronkelijk afkomstig uit Klein-Azië en werden al door de Romeinen naar Midden-Europa gebracht. Sierbomen zoals vlier, paardenkastanje en gewone esdoorn kwamen al lang geleden vanuit Oost-Europa naar ons toe. Door de ontdekkingsreizen vanaf de 15e eeuw bereikten bomen uit Amerika en Oost-Azië ook steeds vaker Europa.

Ondertussen gedijen hier talloze soorten en cultivars (rassen) uit verschillende delen van de wereld. En steeds weer wordt er iets nieuws toegevoegd. Sommige vestigen zich als 'standaardboom' in tuinen en in het openbare groen. Andere worden soms veel aangeplant, maar raken dan weer uit de mode. Dan zie je er nu nog maar een paar exemplaren van. Robuuste, buitenlandse bomen op hun beurt kunnen zich als neofieten soms verspreiden in het open landschap en kunnen inheemse soorten verdringen, zoals robinia en Amerikaanse vogelkers.

Maar ook de wilde Midden-Europese bomen en struiken zijn geen 'vaste waarden'. Bosbouw en landbouw, bebouwing, luchtvervuiling en klimaatverandering: dergelijke factoren veranderen het voorkomen van bomen en struiken definitief – waarbij sommige soorten helaas verdwijnen. Milde winters en droge zomers beugstigen ook sommige plaagsoorten, zoals schorskevers en eikenprocessierupsen die bepaalde bomen in het bijzonder aantasten. Hetzelfde geldt voor sier- en fruitbomen.

Om rekening te houden met dergelijke ontwikkelingen, wordt deze bomengids voortdurend bijgewerkt, wat heeft bijgedragen aan het feit dat deze traditionele gids zich al gedurende vele decennia heeft kunnen bewijzen. Oorspronkelijk door dr. Alois Kosch geschreven, verscheen het boek in 1953 onder de titel *Welke boom is dat?* In 1976 kwam al de 16e editie op de markt: nu voor het eerst met kleurenafbeldingen en volledig herzien door D. en R. Aichele in samenwerking met A. en H.-W. Schwegler. De daaropvolgende edities werden, indien nodig, iets bijgewerkt.

Maar aan het begin van de 21e eeuw was dat niet langer voldoende. Met de 25e editie van 2002 werd *Welke*

boom is dat? grondig gemoderniseerd, met een uitgebreide omvang van 320 pagina's en nieuwe illustraties. Daarbij maakten J. Mayer en H.-W. Schwegler een eigentijdse selectie van soorten door de toenemende variëteit van struiken in tuinen, parken en culturele landschappen. Vanzelfsprekend werd ook de determinatiesleutel aangepast en verbeterd.

Sindsdien zijn veel dingen weer veranderd – niet in het minst in de botanische naamgeving en systematische classificatie van plantenfamilies. Die werden al verwerkt in de 28e editie van het boek en werden op basis van nieuw onderzoek opnieuw aangepast in de huidige

gids. De systematiek van de APG (zie blz. 8–9), die het resultaat was van moleculair-genetisch onderzoek, biedt weliswaar waardevolle bevindingen over de ontwikkelingsgeschiedenis van planten, voor het determineren van bomen en struiken zijn echter externe, morfologische criteria nuttiger. Daarom is de volgorde van soorten in het determinatiegedeelte nu enigszins 'ontkoppeld' van de botanische classificatie en volgt meer praktische aspecten.

Op deze plek wil ik met name mijn coauteur Heinz-Werner Schwegler bedanken, die om redenen van leeftijd en gezondheid niet langer deelneemt aan de actieve voortzetting van dit werk. Met zijn gefundeerde deskundigheid en zijn zorgvuldige werk heeft hij een onmisbare basis voor dit boek gecreëerd.

Joachim Mayer

1 | Buksboom, buxus

Buxus sempervirens
Buxusfamilie

21

0,3–6 m | APR–MEI | STRUIK, BOOM

KENMERKEN Wintergroen; groeit als een lage haag, struik of meerstammige boom; dicht bebladerd, bladeren eivormig, tot 2 cm lang, leerachtig, glanzend donkergroen vanboven, vaak lepelvormig; deels sterk ruikend; bloemen onopvallend, groenachtig wit; doosvruchten, zelden in de teelt.

VOORKOMEN Wild groeiend in loofbossen, vooral in het westelijke deel van Europa; vaak aangeplant, verdraagt schaduw en zon, kalkminnend.

WETENSWAARDIG Deze zeer langzaam groeiende plant is uiterst aanpasbaar en in bijna elke willekeurige vorm te snoeien. Het is een 'klassieker' die sinds de 18e eeuw in parken en tuinen is aangeplant in de variëteit 'Suffruticosa'. Deze vorm wordt ook ongesnoeid nauwelijks hoger dan 1 m. De laatste decennia ondervindt de buksboom in toenemende mate last van schimmelmziekten en vooral van de rupsen van de buxusmot, die struiken geheel kaal kunnen eten. Alle delen van planten, vooral de bladeren en bast van de wortels, zijn giftig.

2 | Kleinbladige buxus

Buxus microphylla
Buxusfamilie

21

0,5–0,8 m | APR–MEI | STRUIK

KENMERKEN Groeit breder dan hoog, variëteiten vaak afgevlakt rond, met dunne takken; groenblijvend, bladeren kleiner dan *B. sempervirens* en zeer dun, bij ondersoorten en variëteiten vaak licht tot geelachtig groen.

VOORKOMEN Afkomstig uit Japan; zo nu en dan in Europa als bodembedekker aangeplant.

WETENSWAARDIG De bladeren van de variëteit *Buxus microphylla* var. *japonica* worden roestrood in de winter.

3 | Witte kornoelje

Cornus alba
Kornoeljefamilie

54

2–4 m | MEI–JUNI | STRUIK

KENMERKEN Breed opgaande groeiwijze, twijgen met rode schors; bladeren elliptisch-eivormig, tot 8 cm lang, met 4–8 paar zijnerfjes, aan de onderzijde opvallend grijsgroen; gele tot rode herfstkleur, kleine bloemen in schermvormige trossen, geelachtig wit, 4-slipbig; ronde, lichtblauwe of witte steenvruchten, oneetbaar (3A).

VOORKOMEN Inheems in Oost-Europa, Siberië en Oost-Azië; winterhard, niet veeleisend, geschikt voor het stadsklimaat en schaduwrijke, vochtige bodems.

WETENSWAARDIG De robuuste *C. alba* is geliefd in het landschap als pionier en windbreker, bijvoorbeeld in veldhagen. In parken en tuinen wordt hij aangeplant als siergewas, vaak in variëteiten met witte of gele bladranden. Bijzonder aantrekkelijk, vooral ook in de bladerloze toestand in de winter, is *C. alba* 'Sibirica' met helder koraalrode tot paarse takken (3B).

4 | Rode kornoelje

Cornus sanguinea
Kornoeljefamilie

54

2–5 m | MEI–JUNI | STRUIK

KENMERKEN Aanvankelijk strikt opgaande, later gebogen overhangende takken; deze met roodachtige, deels ook zwarte schors; bladeren langwerpige-eivormig, 4–10 cm lang, prominente bladnerven, met 3–4 boogvormige oplopende zijnerfjes, behaarde onderzijde, rode herfstkleur; witte, 4-slippige bloemen in 4–8 cm brede schermen; vanaf september blauwzwarte, bolvormige steenvruchten, alleen volledig rijp eetbaar; krachtige vorming van uitlopers.

VOORKOMEN In Midden-Europa algemeen op kalkrijke bodems; in bosranden, in veldhagen en in lichte loofbossen.

WETENSWAARDIG Door de vorming van worteluitlopers is de rode kornoelje in staat om snel dichte groepen te vormen en tegelijkertijd hellingen te verstevigen. Omdat hij het op vrijwel elke standplaats goed doet, wordt hij vaak gebruikt als een pionierplant, bijvoorbeeld bij de restauratie van braakliggende terreinen.

5 | Canadese kornoelje

Cornus sericea (*C. stolonifera*)
Kornoeljefamilie

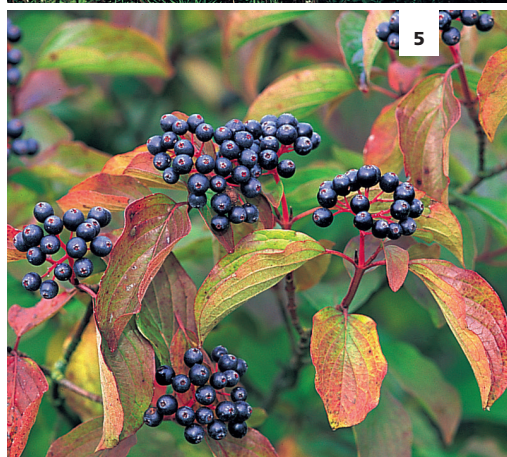
54

1,5–3,5 m | MEI–JUNI | STRUIK

KENMERKEN Met zijn overhangende takken en iets grotere bladeren sterk gelijkend op witte kornoelje; meestal wordt de variëteit 'Flaviramea' met helder geelgroen in plaats van rode takken aangeplant; vruchten wit; vormt worteluitlopers.

VOORKOMEN Afkomstig uit Noord-Amerikaanse loof- en ooiwbossen, ingeburgerd in Europa; stelt weinig eisen aan de bodem, tolereert zon en schaduw.

WETENSWAARDIG Deze soort is vergelijkbaar met *C. alba*, zeer robuust en tolerant. Je ziet ze vaak in de beschreven variëteit 'Flaviramea' in het openbaar groen gebruikt.

1 | Alpenpeperboompje

Daphne alpina

Peperboompjesfamilie

52

0,1–0,5 m | MEI–JUNI | DWERGSTRUIK

KENMERKEN Rijk vertakt; bladeren bijeen aan het einde van de scheut, langwerpig tot verkeerd eivormig, 1–4 cm lang, behaard; bloemen wit, geurig, ca. 6–15 in schermen; rode, eivormige steenvruchten.

VOORKOMEN Wild bijna alleen in de zuidelijke Alpen, overal zeldzame, beschermde soort.

WETENSWAARDIG De bloemen van peperboompjes missen 'echte' kroonbladen; in plaats daarvan hebben de kelkbladen een kroonbladachtige kleuring. Ze zijn tot een huis vergroeid, met bovenaan 4 uitbreidende slippes.

2 | Zwart peperboompje

Daphne laureola

Peperboompjesfamilie

52

0,5–1,2 m | MAART–MEI | STRUIK

KENMERKEN Zwak vertakt; wintergroen, bladeren groot, lancetvormig, leerachtig, aan het uiteinde van de scheuten; bloemen groenig geel, tot 5–10 in trossen in de bladoksels; vanaf juli blauwzwarte steenvruchten.

VOORKOMEN In West- en Zuidwest-Europa, noordelijk tot het Rijngebied; zeldzaam, beschermde soort, in lichte loofbossen of kalkrijke, goed doorlatende bodems.

WETENSWAARDIG *Daphne* is de oude Griekse naam voor laurier, *laureola* betekent 'kleine laurier'. In feite doen de 12 cm lange, donkergroene glanzende bladeren van deze soort denken aan de echte laurier (*Laurus nobilis*).

3 | Rood peperboompje

Daphne mezereum

Peperboompjesfamilie

52

0,5–1,2 m | FEB–APR | STRUIK

KENMERKEN Los rechtop, weinig vertakt; bladeren langwerpig lancetvormig, vanonder grijsgroen; bloeit voordat de bladeren verschijnen, roze tot rood, zelden wit, geurig (**3B**); tot 2–3 in zijdelingse schermen, die vergelijkbaar zijn met aarachtige scheuten (**3C**); rode, glanzende steenvruchten in augustus (**3A**).

VOORKOMEN Vrijwel overal in Centraal-Europa, vaker in berggebieden, beschermde soort; komt voor in lichte loof- en gemengde bossen, ook als siergewas.

WETENSWAARDIG Alle peperboompjes zijn giftig. Schors en plantensap veroorzaken ernstige huiduitslag en zelfs het eten van enkele vruchten kan al dodelijk zijn.

4 | Burkwoods peperboompje

Daphne × burkwoodii

Peperboompjesfamilie

52

0,5–1 m | MEI | STRUIK

KENMERKEN Bladeren ei- tot lancetvormig, rozetten op korte scheuten; bloemen zijn roze bij verschijnen, wit na ontvouwen, zeer geurig; in bloemschermen, opgehoopt aan het uiteinde en de zijden van de scheutuiteinden; zelden met vruchten.

VOORKOMEN Hybride van *Daphne cneorum* en een Kaukasische soort; sierheester.

WETENSWAARDIG Dit peperboompje leeft niet lang, groei en bloei blijven al na een paar jaar achter.

5 | Gestreept peperboompje, steenroosje

Daphne striata

Peperboompjesfamilie

52

0,1–0,3 m | JUNI–JULI | DWERGSTRUIK

KENMERKEN Liggende scheuten; groenblijvende, bladeren lintvormig; bloemen lichtroze, fijnbladig, tot 8–12 in eindschermen, zeer geurig; bruinrode vruchten.

VOORKOMEN Verspreiding in het Alpengebied, met name rond de boomgrens, maar zeldzaam, beschermde soort.

WETENSWAARDIG Er zijn verschillende pogingen ondernomen om de soort in de laaglanden te introduceren, maar de planten verkommerden al snel.

6 | Rozemarijnpeperboompje, heideroosje

Daphne cneorum

Peperboompjesfamilie

52

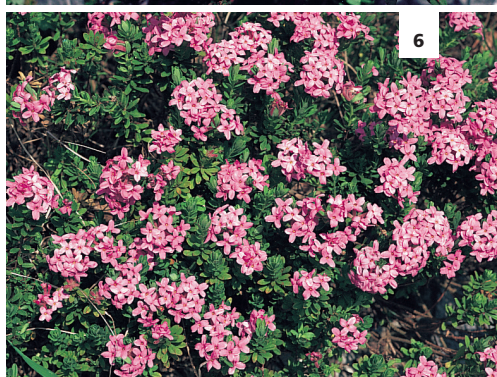
0,1–0,4 m | APR–MEI | DWERGSTRUIK

KENMERKEN Liggende takken; groenblijvend, bladeren langwerpig lancetvormig, leerachtig; bloemen donkerroze, tot 5–10 in eindschermen, geurig; vanaf augustus bruine vruchten.

VOORKOMEN Verspreid in de Alpen onder de 1500 m, zeldzaam in het voorgebergte, beschermde soort, groeit in open, droge bossen, op droge graslanden en op rotsachtige hellingen. Ook als siergewas in rotstuinen.

WETENSWAARDIG Het verspreidingsgebied van dit peperboompje liep vroeger noordelijk door tot de Main, tegenwoordig is hij daar verdwenen. In Duitsland bevindt de noordgrens zich momenteel op de 49e breedtegraad of net ten noorden ervan.

De handigste gids voor bos, tuin en park

Bomen en struiken bepalen het beeld van ons landschap. We zien ze in bossen, tuinen en parken, als laanbomen en in de stad. Deze gids beschrijft de meest voorkomende soorten **bomen en heesters** en toont van elk de bladeren, de bloei en eventuele vruchten, waardoor je een soort gemakkelijk zult herkennen.

- **COMPLEET:** meer dan 600 bomen en heesters, **zowel wilde als gekweekte vormen**, waaronder heide.
- **SNELLE HERKENNING** door meer dan 1000 schitterende kleurenfoto's.
- **PAKTISCH:** **extra overzichten** van winterknoppen, zaden en vruchten, silhouetten van groeivormen en de meest giftige soorten.
- **PLUS** een **handige determinatiesleutel**, die je uit kunt klappen.

9 789021 582580

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 412

Kosmos Uitgevers,
Utrecht/Antwerpen

